

Notes de llenguatge sobre el «Diari 1918», de J.V. Foix (II)

ALBERT JANÉ

En la introducció de la primera part d'aquest treball, publicada en el número anterior de *Llengua Nacional* (núm. 52, p. 31), dèiem que una lectura atenta dels textos de J.V. Foix, més concretament de les proses poètiques, o poemes en prosa, que formen el volum *Diari 1918*, publicat a cura de Joan R. Veny Mesquida, d'aparició recent¹, ens havia emmenat a treure algunes conclusions sobre uns determinats aspectes lingüístics del qui ha estat considerat, amb raó evident, un dels nostres escriptors més rigorosos i exigents en l'ús del llenguatge. En aquella part inicial del nostre treball ens ocupàvem de la conjunció *com* en la introducció de subordinades completives i del terme complementari de l'acusatiu. Avui tractem de la concurrència dels termes pronominals *tots* i *tothom*.

L'alternança entre *tots* i *tothom*

Segons el DIEC, *tots* significa (en un dels seus usos possibles) «totes les persones de què es tracta», i *tothom*, «tota la gent». Sembla, doncs, que *tots* té un significat més restringit i *tothom* un significat més general. Però no és fàcil de veure en aquestes dues definicions una norma de distribució suficient, que ens aclareixi perfectament en quins casos és pertinent l'ús de *tots* i en quins cal prescindir-ne i recórrer a *tothom*. Perquè és innegable que la interferència del castellà prou sovint ens fa prescindir indègudament de *tothom*, forma substituïda per *tots*, tal com ens mostrava Jaume Vallcorba, no fa gaire, en aquestes mateixes

pàgines². Cal afegir-hi, encara, que aquesta interferència fa que en lloc de *tothom* hom recorri a l'expressió *tot el món*, calc ben evident del castellà, i potser, també, del francès.

Tanmateix, l'examen detingut d'una bona massa d'exemples ens fa aventurar l'afirmació que, en un cert nombre de casos, *tots* i *tothom* són, en realitat, intercanviables, com en l'exemple següent del DIEC («tots»), que ja prové del DGLC:

[1] Tots hem de morir un dia o altre.

La substitució de *tots* per *tothom*, que comporta el canvi de la forma verbal, donaria el resultat següent, que sembla ben pertinent:

[2] Tothom ha de morir un dia o altre.

L'única objecció que es podria formular al resultat d'aquesta substitució és que hi ha hagut un lleu canvi de sentit. Però es tracta d'una diferència més aviat teòrica. En [1], amb la forma verbal en primera persona (del plural, evidentment) el parlant se sent afectat d'una manera explícita per la seva afirmació, cosa que no s'esdevé en [2] sinó, solament, com a conseqüència d'una idea o deducció lògica òbvia. Però no sempre s'esdevé així, i abans de decidir-nos a eliminar d'un text una forma *tots* suposadament poc genuïna o deguda presumiblement a la influència del castellà, caldria veure si la forma verbal és de primera o bé de tercera persona (sempre del plural, és clar), car en el primer cas seria ben possible que s'anul·lés aquesta idea tan explícita d'implicació personal del parlant en la seva afirmació.

No cal dir que en la prosa de J.V. Foix trobem nombrosíssims exemples de l'ús de *tothom*, i no els reproduïrem pas *tots*. Però els exemples de *tots* no hi són tampoc gens escassos, i ens sembla interessant de veure'n uns quants de cada cas i de considerar la seva possible intercanviabilitat.

Com hem dit, pel que fa a la implicació del parlant en l'afirmació referida a les formes *tots* i *tothom*, cal tenir en

1. J.V. Foix, *Diari 1918*, edició i estudi de Joan R. Veny-Mesquida, Institut d'Estudis Catalans, Bibl. Fil., LI, Barcelona 2004.

2. Jaume Vallcorba i Rocosa, «Tothom», *Llengua Nacional*, núm. 51, II trimestre del 2005, p. 22.

compte les formes verbals o pronominals, de primera o de tercera persona del plural, que acompanyen gairebé sempre *tots* (i *tothom*). Això potser permetria d'establir la seqüència següent: *tots* amb formes de tercera persona del plural, *tothom* (que va sempre amb formes de primera persona del singular), i *tots* amb formes de primera persona del plural. En el primer cas s'exclou totalment la implicació del parlant en la seva afirmació i en el tercer aquesta implicació és explícita i evident. En canvi, el segon cas, el de *tothom*, admet totes dues possibilitats. Cal advertir que també és possible l'ús de *tots* amb formes verbals o pronominals, de segona persona del plural, però aquest cas ja queda, necessàriament, fora del nostre esquema.

En general, doncs, l'ús de *tothom* sol indicar que el parlant no es vol implicar explícitament en la seva afirmació, sense, però, descartar del tot aquesta possibilitat. Aquest podria ser el cas dels exemples següents:

- [3] No sap hom de ningú que hagi anat més enllà de la plaça i tothom ignora què hi ha més enllà dels murs que tanquen els carrers (p. 241).
- [4] Tothom ha tancat portes i finestrons amb forrellats medievals: però «sentíem» que ens sotjàvem, i hem pintat ulls hostils... (p. 351).
- [5] Tothom de la vila havia triat la seva facció i abrandava el conflicte (p. 373).
- [6] Com que les velles fetilleres del carrer que dona al Cau del Llop conjecturen senyals imminents al cel, tothom, al veïnat, té por (p. 409).
- [7] A mig sermó, la llum del retaule, en un clam de tenebres, s'ha fet més intensa, i tothom ha vist les flames de les pintures reviscolades i agitant-se... (p. 421).
- [8] En entrant a l'hostal tothom se'ls mirava com si fossin els bandits (p. 447).
- [9] Tothom parlava, a mitja veu, amb tectors d'abrigalls avials (p. 551).

En tots aquests exemples, el narrador no s'implica clarament en el fet exposat, però tampoc no en queda al marge. Per això l'ús de *tothom* hi escau plenament, com si servís una certa voluntat d'imprecisió de l'autor. Cal fer observar que en tots els casos l'antecedent o referent de la forma pronominal *tothom* és la gent que hi ha en un espai determinat i circumscrit, que en algun cas, com [5], fins i tot serveix

de determinatiu del pronom: la vila, el barri, el veïnat, l'església, l'hostal, etc. En l'exemple [7] aquest espai és l'església, i el narrador és un dels assistents a la cerimònia que s'hi celebra. Per tant, *tothom ha vist* és l'equivalent de *tots hem vist*, però amb l'ús de *tothom* el narrador aconsegueix un cert distanciament de l'acció.

En els exemples següents, en canvi, si bé *tothom* es refereix a la gent aplegada en un espai circumscrit, el context indica clarament que no pot incloure el narrador:

- [10] No en fa poques, d'hores, que tothom és a dormir (p. 501).
- [11] Ara pugem..., he fet jo. Tothom, somrient i servicial, ha fet que sí amb el cap (p. 603).
- [12] Tampoc no m'han demanat papers, i tothom feia com si em coneixia (p. 603).
- [13] He partit cap a d'altres terres on tothom em rebia i m'acomodava content i en català (p. 603).
- [14] Tothom, a ulls veients, era feliç (p. 861).

No hi ha dubte que en aquests exemples l'ús de *tothom* és del tot pertinent, però cal convenir que també s'hi hauria pogut recórrer a *tots*, amb la forma del verb en tercera persona del plural. En canvi, en els exemples reproduïts a continuació el marc referencial del pronom és més extens, té un valor absolut o gairebé absolut, cosa especialment evident en els exemples [16] i [19], en què *tothom* no es relaciona amb cap forma verbal o pronominal, i per això el seu ús hi

sembla encara més convenient que en els exemples anteriors, deixant de banda que el narrador s'impliqui en l'afirmació, com en [16], o en quedi necessàriament exclòs [19]:

- [15] Tothom s'adonaria que l'acte de ferrar té essència, entitat i substància pròpies, i que guarir i ferrar bèsties... (p. 451).
- [16] En un tombant d'escala vaig descobrir que també tenien cara a la cara, al davant, com tothom (p. 633).
- [17] Tothom: pagès, menestral, burgès, ric o papa, té el dret d'anar a peu (p. 831).
- [18] ... i tothom, home o dona, aboca dels balcons estant o de les finestres, les mangres i els quitrans... (p. 851).
- [19] Vaig trobar-me tot sol en un orri oblidat, al bat del temps, a la ratlla d'Isil, prop de tothom en llunyedat de segles (p. 857).

Considerant que solem fer qüestió de l'ús indegut o impropï de *tots* en lloc de *tothom*, escau d'examinar les raons o circumstàncies que concorren en l'ús de *tots* en els textos foixians, que cal dir que no és pas gens escàs. Els exemples següents tenen en comú que la forma *tots* fa de subjecte d'un verb en primera persona (del plural) o que reforça un pronom feble d'aquesta mateixa persona:

- [20] Tots coneixem el brogit de les ombres que erren, venturoses, per la boxeda de la nit (p. 349).
- [21] Quan plou fort –oh divina presentalla!– el polsim de les aigües ens ruixatallent a tots, que la Roseta de cal fuster xiscla... (p. 415).
- [22] Ferrar de nit com fem tots i acostumen de fer a tots indrets... (p. 451).

Fundada el 1886

PASTISSERIA
BOMBONERIA
CONFITERIA
GELATERIA

Major de Sarrià, 57
08017 BARCELONA
Tels. 93 203 07 14 / 93 203 00 04

Pl. de Sarrià, 12-13
08017 BARCELONA
Tel. 93 203 04 73 / Fax 93 280 65 56

SINTAXI

[23] Tots, minyones i fadrines, anem cada capvespre al peu de la tàpia (p. 609).

[24] Quan van arribar al replà on tots anàvem, van pitjar la porta... (p. 633).

[25] El ganivet –l'antic coltell medieval– i el ganivet [sic] oscat i rovellat dels valents descordats que tots cercàvem... (p. 701).

[26] Ens ha somrigut a tots i ens ha allargat la mà (p. 753).

[27] Tots sabíem on era la Paret, però ignoràvem què hi havia darrere (p. 775).

En principi, no seria impossible, en els exemples anteriors, l'ús de *tothom* en lloc de *tots*, però és evident que aquest canvi comportaria, en un cert grau, l'omissió de la implicació de l'autor en allò que explica. Amb tot, la comparació de l'exemple [21], resolt amb *tots*, i l'exemple [4], resolt amb *tothom*, convida a admetre sense reserves la possibilitat legítima d'aquest ús alternatiu, és a dir, la intercanviabilitat, en casos com aquests, de *tots* i *tothom*, com mostra el resultat següent: *Tots hem tancat portes i finestres...* i *Tothom coneix el brogit de les ombres...*

També és molt interessant la comparació dels exemples [22] i [15], perquè formen part d'un mateix paràgraf, i es tracta de frases dites pel mateix parlant: en l'exemple [22], amb l'ús de *tots* i el verb en primera persona (del plural), el parlant es refereix a un grup de persones, els manescals, del qual ell mateix forma part, i en l'altre exemple, [15], amb l'ús de *tothom* el parlant fa referència a la globalitat de la gent, a tots els altres.

Les formes verbals i pronominals de tercera persona del plural referides a *tots* indiquen clarament, com hem dit, que el parlant no se sent implicat en les seves afirmacions, però en exemples com els següents és més aviat l'antecedent el que selecciona *tots* en lloc de *tothom*:

[28] Tots em miraven, i es miraven sense gosar dir res (p. 517).

[29] Tots deien que, de nit, la finestra de la Tintoreria s'il·luminava, i que el carrer s'omplia de clarors fantàstiques (p. 545).

[30] M'hi he anat acostant, gairebé de puntetes; però quan alguns s'han adonat de mi, han callat tots i jo diria que han rebufat. M'han mirat com un intrús, malgrat que els conec tots, i d'anys (p. 649).

[31] Tots són hàbils a ajustar sous, i ells no s'avergonyeixen gens de... (p. 689).

Malgrat tot, no s'hauria de negar la possibilitat que en alguns dels exemples precedents fos també pertinent l'ús de *tothom* en lloc de *tots*.

Vegem, encara, com *tots* pot formar part de certs sintagmes que no serien possibles amb *tothom*:

[32] ... però si evoquem el fet, entre tots en recordem algunes (p. 831).

[33] Honoreu tots plegats, sandàlies tretes, l'Infallible amb ulls i dents de mica i peus herboritzants (p. 899).

[34] ... Gic, el més foll de tots, de cabell blavenc, dibuixava... (p. 923).

Notem, d'altra banda, en l'exemple [33] el verb en la forma de la segona persona del plural, cas en què, com ja hem assenyalat anteriorment, la substitució de *tots* per *tothom* no és possible sense un canvi substancial de significat. I es trobarien en el mateix cas les construccions amb la forma femenina *totes*.

Vet aquí, finalment, dos exemples més de la prosa de J.V. Foix, on trobem dues solucions gramaticals que, en realitat, no deixen de ser alternatives a aquelles de què acabem de fer qüestió:

[35] Diuen que la filla de l'esclopaire, gollut i amb poca feina, és boja, i la gent en fuig quan hi topa (p. 453).

[36] Algú ha sortit a parlar de la mort, i cadascú ha narrat la seva història de navegant amb tempestes, naufragis i negades (p. 497). ◆